

LÁNG ZSOLT

A VOYAGER-KÁNON

Akánon szóval először hetedikes koromban találkoztam. Megbetegedett a rajztanárunk, jött valaki helyettesíteni. Fura dolgokat mondott, például hogy a zoknit fordítva kell felhúzni, varrással kifelé, másképp rontja a lábat, vagy hogy az ebéd kezdetén pecsételjük le a tiszta abroszt, utána már nem kell rettegve ennünk. Kiszólította az első tanulót a táblához, és lerajzoltatott vele egy gyufásdobozt. Na, ugye, mondta túlreált elégtétellel, tiszta tízes, és képtelen a legegyszerűbb dolgokra! Irritálták a jó tanulók, de a rosszakat se szeretete. A közepeseket sem. „Kanonizálni a kánonnal” – ez nála azt jelentette, hogy a vonalzóval, ami végül is munkaeszköze volt, hatalmas körmösöket adott. A vonalzó volt a kánon, a körmös a kanonizálás.

Legközelebb az egyetemi évek alatt, a sötét nyolcvanas évek elején bukkant elém a szó. Bejártam a teológiára, a teológusokkal pingpongozni. Olykor egy-egy ebédre is becsempésztek a kantinba, de leginkább az vonzott, hogy értelmes dolgokról lehetett beszélgetni. Megtudtam, hogy a kanonizálás azt jelenti: valakik valamikor eldöntötték, melyik szövegben van isteni ihletettség, melyikben nincs. Ami bekerült a kánonba, azt továbbvitték, újra meg újra lemásolták, illetve későbbi korokban kinyomtatták, ami viszont nem került be, arról nem vettek tudomást, kitagadták vagy elégették (olykor olvasóival együtt).

Egyetlen „szép” sem egy előző „szép” utódja.
Pláne nem a klónja.
A szépség nem kanonizálható.
A kánon nem más, mint a múlt másolóirodája.
XEROX.

Eszembe jut, hogy közben volt még egy találkozásom a szóval: Orosz Márti tanárnővel sokat énekeltünk kánonban, „A csitári hegyek alatt...”, „Cickom, cickom, vagyon-e szép lányod...”. Szerettem, főképp a második szólamot, a szöveget meg se kellett tanulni. Sajnos az énekórák meg a körmösök nagyjából egy időben zajlottak, ezért hiányzott belőlem az éneklés tiszta öröme.

Mint ahogy a *Kánonképzés a magyar irodalomban* című tanácskozássra szintén nem szívesen emlékszem. Pécs vagy Debrecen volt a helyszíne, a kilencvenes évek elején. Vagy Szeged lett volna? Vidék mindenképp, belengte valami táborjelleg az egészet. Tanév végi iskolai tábor, az estére becsicscentő tanárokkal meg a kötelező számháborúval. Leginkább az a vehemencia ragadt meg, amivel meglett férfiak nekimentek egymásnak, az előadóteremben finomabban, este a büfében durvábban. Nem volt jó élmény. Szívesebben beszélnek valami másról.

Sokat és sokan írtak már a csillagok közé felküldött Aranylemezről (the Golden Record of the Voyager Spacecraft). Miért épp azok a hangok? Miért azok a képek? A teljes anyag megtekinthető, a mintegy négyórányi hanganyag meghallgatható. Van két olyan üzenet rajta, amit anélkül másoltak a lemezre, hogy tudhatnánk, miről szólnak: az egyik a bálnák éneke, a másik ennél is rejtélyesebb: Ann Druyan (a válogatást irányító egyetemi tanár, Carl Sagan későbbi felesége) egy órán keresztül rögzített agyhullámai.

A válogatás a New York-i Cornell Egyetem kutatócsoportjának ízlését tükrözi. A csoport vezetőjének, akárcsak egy hagyományos stílusban dolgozó főszerkesztőnek, meghatározó volt az ízlésvilága. És nem volt elhanyagolható a közvélemény nyomása sem: az előzetes tervekben szereplő emberábrázolás (meztelen emberpárt szerettek volna a lemezre felvinni) a vehemens, sokfelől érkező tiltakozások miatt elmaradt. Szépirodalmi művek sincsenek az Aranylemezen (nem színtiszta arany, de így is jól jár, aki megtalálja: a jelenlegi aranyárfolyamon cirka 90 000 dollárt ér), mi több, az előzetes tervek között sem szerepeltek. Valószínűleg a fedetlen testeknél is nagyobb vitákat kavartak volna. A Biblia szépirodalom-e vagy sem? És ha felküldjük a Bibliát, melyik legyen? És mi legyen a Koránnal? Stb. Mindenesetre Elizabeth Bilson, aki magyar származása révén a magyar nyelvű üdvözlőbeszédet mikrofonba mondta, felvetette, hogy egy-két magyar verset is felolvasson, a bálnák énekenél az sem szól rosszabbul, ráadásul néhány magyar népköltésről úgy tartják, égi eredetű. Sagan prof elsőre nem mondott nemet, de aztán Elizabeth férje, aki a zenéket válogatta, a vicc felé terelte felesége ötletét, félve, hogy terjedelmi okokból fontos zenedarabokat ki kell majd hagynia, és hát így is bajban volt.

Végül a huszonhét zenei művön, a kéttucatnyi jellegzetes földi zajon (esőtől, széltől kezdve vonat hangjáig), a száztizenöt fotón és az üdvözlőbeszédeken (beleértve a bálnákat és az agyhullámokat is) kívül más nem került a lemezre.

De mennyivel tudnánk többet üzeni magunkról, ha például a *Don Quijote* a lemezen volna? Vagy a *Harmonia Caelestis*? Vagy Weöres Sándor verse, a 145. darab a *Rongyszőnyegből*? Ha töprengeni kezdünk ezen, egyre kevésbé érthetjük, vajon a legnagyobb regények miért maradtak ki. Don Quijote története, az első totális regény, vagy a modern ember epepeája, az *Ulysses*. Vagy Thomas Mann *Doktor Faustusa*? Na és az emberi tudat titkát képletszerű tömörséggel megfogalmazó ókori mű, az *Oidipusz király*? Ha ráadásul különböző fordításokban küldik a távoli civilizációk felé, akkor a párhuzamos szövegekből egyéb, nyelvi struktúrákra és emberi gondolkodásmódokra vonatkozó ismeretek is továbbbíthatók lettek volna.

Miért vannak a lemezen túlsúlyban a „nonfikciós” képek és hangok? Miért a „csók” egyetlen zajos cuppantás csupán? Mit lehet ebből megtudni? Miért nem küldték el Auguste Rodin szobrának fotóját? Vagy Gustav Klimt festményét?

Azért mégis van valami, ami az egész válogatást megmenti. A bálnák éneke és az agyhullámok... Mindkettő olyan természetű, ami ellene szegül a válogatás sémájának, másképp mondva, a „kanonizációs” törekvéseknek. Mert hát a kiválasztott anyagon keresztül az emberről összeálló kép teljesen beleillik az amerikai kánonba.

Vajon milyen emlékképek jelentek meg Ann Druyann előtt, miközben félszáz érzékelő volt koponyájára tapasztva? Talán épp múzeumban bámul egy impresszionista festményt, esernyőt tartó férfi oldalán közeledő nőről, a következő képen már ő nyitja ki ernyőjét, úgy csókolózik egy fiúval, aki pont olyan magas, mint ő, és akkor nem folytatódik ez a képsor, mert beugrik valami más: első fogorvosára gondol, durva, nagy kezű férfira, aki tönkretette a zápfogát, és akinek nagy, nehéz teste úgy szuszogott, mint egy gőzmozdony, ő pedig attól tartott, nehogy szétrobbanjon. Beugrik egy friss álomkép, egyetlen villanykörte alatt újságot olvas, az újságban tudósítás egy sportversenyről, amit ő nyert meg, mégsem tud felszabadultan örülni, mert zavarja a feje fölött lógó szegényes izzó... És így tovább, míg végül, az utolsó öt percben intenzíven gondol egy szeretkező emberpárra, ez az ő titkos záradéka, mert rajta kívül senki nem tudja, hogy saját magát és a főnökét, egykori tanárát képzele egymás karjába...

Van egy harmadik dolog is, ami akarva-akaratlan szembeszegül a kanonizációs szándékoknak: az Aranylemez szépsége! Anyagának, belevéselt ábráinak, a formák arányosságának, az elhelyezés logikájának sugárzó szépsége. Egyetlen „szép” sem egy előző „szép” utódja. Pláne nem a klónja. A szépség nem kanonizálható.

A kánon nem más, mint a múlt másolóirodája. XEROX.

Miféle veszélyt rejtenek magukban a másolóirodák? 2002-ben a New York-i Zsidó Múzeumban is kiállították Zbigniew Libera lengyel képzőművész LEGO-elemből felépített koncentrációs táborát. Mi ez?, kérdezte sok száz felháborodott látogató, mi más volna, mint a holokauszt infantilis ábrázolása, debil művészet, értelmetlen, mint a műnarancs. Mások viszont rajongtak érte. Mondandója: elemekből bármi felépíthető, akár tervek nélkül is, akár véletlenül is, ha nem vagyunk észnél, véletlenül is létrehozhatunk valami szörnyűséget.

Ide tartozik Christian Bök baktériumverse is. Némiképp a Voyager-programmal rokon művelet. Az elgondolás ihletője a csodabogárnak tartott J. Craig Venter biokémikus volt, aki szintetikus sejtekkel végzett kísérletei során az egyik baktérium DNS-ébe Joyce *Ifjúkori önarcképének* egyik sorát kódolta be: „To live, to err, to fall, to triumph, to recreate life out of life” (Szobotka Tibor fordításában: „Élni, hibázni, bukni, győzni, az életet az életből formálni!”) Bök javaslata: baktériumtelepet juttatni az úrbe, olyan baktériumokból, amelyek kibírják az úrbeli körülményeket, és amelyek DNS-spiráljába kémiaiag bekódoltak egy verset (nyilván az övét). Megfelelő életkörülmények közé érkeve a baktériumok újraírják a verset, biztosítva egyben, így a kanadai költő, a költészet halhatatlanságát.

Milyenek legyünk? Hogyan kell viselkednünk? Mit kell éreznünk? Miként kell élnünk?

(Egyébként bosszant, hogy legalább a magyar üdvözlőbeszéd nem lett kicsit tökösebb. „Üdvözlötünket küldjük a Földről...”, semmitmondó. Mennyivel job-

ban szólt volna: „Nem babra megy a játék!” Vagy: „Lesz még szőlő, lesz még lágú kenyér!” Vagy: „Nesze, füge!”)

Egy távoli bolygólakónak nem akarjuk megmondani, miként társalogjon, mit érezzen, hogyan éljen. Egy távoli bolygólakónak magunkat akarjuk bemutatni: hol élünk, mifélek vagyunk. Ecce homo! Viszont ezzel a mondattal magunk számára keretezzük be az életet. A kánon azt mondja: ne lépj ki a sorból. A kánon elemekből épül, amivel azt példázza, hogy összerakható egy történet, lehetséges boldog sors, gazdag civilizáció, azt sugallja, mi is elemek vagyunk. Tagadja (nem véletlenül van benne a „non” szócska) a pillanatot, a szépséget, a tapasztalaton innenit és túlit, nemet mond mindarra, ami a nehézkedés törvényétől független, szabad, mint a madár. A kánon azt sugallja, hogy a többiek nélkül nem létezhetem, hogy a társadalmi beilleszkedés létezőm legszigorúbb feltétele.

